

УДК 343.346

А.Ю. БОЯРЕНКО, Харківський національний університет внутрішніх справ

СПОСОБИ СКОЄННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Ключові слова: незаконне заволодіння транспортним засобом, спосіб скоєння злочину, транспортний засіб, механічний транспортний засіб, немеханічний транспортний засіб, класифікація способів незаконного заволодіння транспортними засобами

Проблема попередження та розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, (у переважній більшості автомобілями) актуальна з наступних причин:

- кількість автомобільного транспорту в Україні невідомо зростає, про що свідчить той факт, що приватний автотранспорт із предмету розкошів стрімко переходить до категорії предметів щоденного користування. Збільшення ціни транспортних засобів робить їх привабливим предметом зазіхання;

- за офіційною статистикою МВС України кількості зареєстрованих злочинів за ст.289 КК України «Незаконне заволодіння транспортним засобом» зменшилось у 2009 році на 10,5 %, в порівнянні з 2008 роком, однак зменшилось й розкриття справ даної категорії з 62,4 % у 2008 році до 61, 3 % у 2009 році [1];

- розслідуванню вказаних злочинів не приділяється достатньої уваги криміналістами: в сучасних підручниках або зовсім не викладено відповідної криміналістичної методики, або вона розглядається поверхово і тільки для випадків, коли вже встановлено особу, яка підозрюється у скоєнні злочину. Не розглядаються типові слідчі ситуації, які виникають при розслідуванні незаконного заволодіння транспортним засобом, типові сліди даного виду злочину та способи його скоєння.

Дослідженню способів вчинення злочину, криміналістичній характеристиці злочинів в криміналістиці приділяли свою увагу: Р.С. Белкін, В.П. Бахін, А.М. Васильєв, І.О. Возгрін, В.Ю. Шепітько, Г.Г. Зуйков, Г.Н. Танасевич, О.В. Челишева, А.Ф. Волобуєв. Вивченню способів незаконних заволодінь транспортними засобами займались А.Л. Мишутчкін, В.І. Жулев, В.С. Корнелюк, Ф.Х. Кульмашев, та ряд інших вчених.

Здебільшого вони торкалися визначення способів незаконного заволодіння переважно автотранспортними засобами. Сучасне ж українське законодавство, наявністю ст.289 у Кримінальному кодексі України, яка охоплює всі види транспортних засобів, на які направлено злочинне посягання, вимагає від криміналістики розроблення окремої методики розслідування та надання криміналістичної характеристики даного виду злочину. Тому метою статті є визначення та класифікація способів незаконного заволодіння транспортними засобами, як необхідної складової криміналістичної характеристики даного виду злочинів, що характеризує механізм скоєння злочину [2]. Новизна роботи полягає в розробленій класифікації способів скоєння незаконного заволодіння транспортними засобами, як одного з елементів механізму скоєння злочину.

Спосіб скоєння злочину є міжгалузевим поняттям ряду юридичних наук, кожна з яких вивчає його відповідно до свого функціонального призначення. Змістовне наповнення поняття «Спосіб скоєння злочину» в різних галузях вельми різне: у кримінальному процесі воно трактується ширше, ніж в кримінальному праві, а в криміналістиці ширше, ніж в кримінальному процесі. Так, процесуалісти розуміють під способом скоєння злочину комплекс виконаних у певній послідовності дій, що обумовлюють настання злочинного результату. Криміналісти розширюють поняття способу на стадії підготовки і приховання злочину, включаючи в нього місце, час, засоби, особливості особи і так далі. Для криміналістики головне в способі не досягнутий

результат, а процес досягнення мети, механізм її досягнення. Спосіб скоєння злочину розглядається в криміналістиці як джерело інформації про закономірності виникнення доказів, необхідною для розробки засобів і методів розкриття і розслідування злочинів [3].

У криміналістичній енциклопедії спосіб скоєння злочину розглядається, як система дій з підготовки, вчинення і приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними, професійними та іншими властивостями особи, яка може бути пов'язана з вибіркоким використанням відповідних знарядь або засобів, умов місця і часу [4].

Згідно Постанови Пленуму Верховного Суду України № 14 від 23.12.2005 р. незаконне заволодіння транспортним засобом розуміється як «умисне, протиправне вилучення його з будь-якою метою у власника або законного користувача всупереч їх волі (з місця стоянки чи під час руху) шляхом запуску двигуна, буксирування, завантажування на інший транспортний засіб, примусового відсторонення зазначених осіб від керування, примушування їх до початку чи продовження руху тощо. Таке заволодіння може бути вчинене таємно або відкрито, шляхом обману чи зловживання довірою, із застосуванням насильства або погроз» [5]. Мета протиправних дій не має значення для кваліфікації злочину. Заволодіння транспортним засобом може здійснюватися з будь-якою метою, у тому числі і з метою розкрадання. Таким чином, визначальним для кваліфікації злочину є спосіб заволодіння транспортним засобом.

На підставі роз'яснень, викладених у вказаній Постанові Пленуму Верховного Суду України можна визначені способи незаконного заволодіння транспортним засобом, класифікувати за різними підставами.

1. По відношенню до транспортного засобу. Злочин скоюється шляхом:

- запуску двигуна;
- буксирування;
- завантаження на інший транспортний засіб.

2. По відношенню до власника або законного користувача:

- примусове відсторонення від керування;
- примушування до початку чи продовження руху.

3. В залежності від умов заволодіння:

- таємно;
- відкрито.

4. В залежності від протиправних дій:

- шляхом обману;
- шляхом зловживання довірою;
- шляхом застосування насильства або погроз.

5. В залежності від місця викрадення:

- з місця стоянки;
- під час руху.

Наведений в Постанові перелік способів заволодіння транспортними засобами безумовно неповний, оскільки це не є основним завданням, що надає Пленум Верховного Суду України судам загальної юрисдикції.

В криміналістичній літературі один з різновидів заволодіння транспортними засобами – таємне заволодіння, тобто крадіжка, включена до криміналістичної характеристики крадіжок, як один з різновидів крадіжки. Так, В.Ю. Шепітько незаконне заволодіння транспортним засобом охоплює поняттям «крадіжка» та розглядає його як один з її видів [6]. М.І. Скригонюк також незаконне заволодіння транспортним засобом називає «крадіжкою транспортних засобів» і класифікує його як спосіб крадіжки, що не пов'язаний з проникненням у приміщення [7].

У примітці до ст.286 КК України зазначено, що під транспортними засобами в ст.286 («Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами»), ст.287 («Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації»), ст.284 («Незаконне заволодіння транспортними засобами») і ст.290 («Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу») потрібно розуміти всі види автомобілів, трактори й інші самохідні машини, трамваї,

тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби [8]. Згідно п.1.10 Правил дорожнього руху (затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 1306 від 10.10.2001 р. і введених у дію з 01.01.2002 р.), де визначено поняття транспортного засобу та механічного транспортного засобу. Транспортний засіб – це пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів. До механічних транспортних засобів належать транспортні засоби, що приводяться до руху за допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини та механізми (крім транспортних засобів, робочий об'єм двигуна яких не перевищує 50 см³), а також троллейбуси й транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт. [9]. Залежно від середовища функціонування, транспортні засоби поділяються на наземні, повітряні та водні [10]. Наземний транспорт, своєю чергою, поділяють на дорожній і залізничний (рейковий). До рейкових транспортних засобів (згідно з Правилами дорожнього руху) належать трамваї та платформи зі спеціальним обладнанням, яке рухається по трамвайних коліях. Решта транспортних засобів, що беруть участь в дорожньому русі, вважаються нерейковими. Дорожній транспорт поділяється на механічні та немеханічні транспортні засоби. Також правила дорожнього руху виділяють окремо, в механічних транспортних засобах, «маршрутні транспортні засоби» автобуси, троллейбуси, трамваї та таксі, що рухаються за встановленими маршрутами і мають визначені зупинки). До немеханічних належать:

- велосипед – транспортний засіб (крім інвалідних колясок), що приводиться в рух мускульною силою людини, яка перебуває на ньому,

- мопед – двоколісний транспортний засіб, який має двигун з робочим об'ємом до 50 см³;

- причіп – транспортний засіб, призначений для руху в з'єднанні з механічним транспортним засобом. До цього виду належні напівпричепи та причепи-розпуски [11].

Таким чином, ми маємо класифікацію предмету злочину, передбаченого ст.289 КК України.

На нашу думку, поняття способів заволодіння транспортними засобами значно ширше, у зв'язку з чим вважаємо за необхідне запропонувати нову їх класифікацію, яка би базувалась на чинному законодавстві України та його офіційному тлумаченні.

Пропонуємо класифікувати способи незаконного заволодіння транспортними засобами за наступними підставами:

- 1) зовнішній вираз злочинних дій:
 - скоєні таємно;
 - скоєні відкрито;
- 2) кількість осіб, що скоїли злочин:
 - одна особа;
 - група осіб;
- 3) час скоєння злочину:
 - нічний (з 22 год. 00 хв. до 6 год. 00 хв.) [12];
 - денний (з 6 год. 00 хв. до 22 год. 00 хв.);
- 4) місце заволодіння:
 - стоянка;
 - під час руху;
- 5) знаряддя, які застосовувались для заволодіння:
 - без використання знарядь;
 - підручні засоби;
 - спеціально пристосовані засоби;
 - технічні засоби;
- 6) спосіб переміщення транспортного засобу з місця заволодіння:
 - шляхом запуску двигуна;
 - шляхом буксирування;
 - шляхом завантаження на інший транспортний засіб;
 - шляхом примусового відсторонення власника або законного користувача від керування;
 - шляхом примушування власника або законного користувача до початку чи продовження руху;
- 7) предмет незаконного заволодіння:
 - колісні транспортні засоби з двигуном (пасажирські автомобілі, їхні модифікації, автобуси, пасажирські автопоїзди), що призна-

чені для перевезення пасажирів і мають або принаймні чотири колеса, або три колеса і максимальну масу, яка перевищує 1 т;

– колісні транспортні засоби з двигуном (вантажні автомобілі, автомобілі-тягачі, а також їхні шасі із змонтованим на них устаткуванням), які призначені для перевезення вантажів і мають або принаймні чотири колеса, або три колеса і максимальну масу, яка перевищує 1 т;

– колісні транспортні засоби без двигуна (причепи, напівпричепи);

– самохідні колісні транспортні засоби (мототранспортні засоби), що мають менше ніж чотири колеса (мопеди, мотоцикли, мототрицикли), чотири колеса (мотоквадрацикли);

– несамохідний транспорт (вози, сани, ручні тачки, велосипеди, нарти)» [13];

– тролейбуси й транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт.

– водний транспорт;

– повітряний транспорт.

Запропонована класифікація, базуючись на діючому законодавстві та криміналістичних засадах, є, на наш погляд, кроком вперед на шляху розроблення окремої методики розслідування виду злочину, який є законодавчо відокремлений в окрему категорію злочинів, має свій власний предмет злочинного посягання, та передбачений ст.289 КК України «Незаконне заволодіння транспортним засобом». Тобто, розширенню криміналістичної класифікації злочинів. Криміналістична наука, в особі В.Ю. Шепітька, щодо криміналістичної класифікації злочинів, каже наступним чином: «в основу криміналістичної класифікації злочинів мають бути покладені два взаємопов'язані критерії: 1) кримінально-правовий, що визначає нормативну суть класифікації, передбаченої законом, та 2) криміналістичний, що враховує чинники, пов'язані зі специфікою виявлення і розкриття злочинів різних видів залежно від особливостей предмета посягання, обстановки приготування, вчинення і приховування злочину, його механізму та способів, типології особи злочинця, мети та мотивації злочинних дій тощо» [14].

Наукова діяльність у цьому напрямку сприятиме найбільш успішному здійсненню конституційних положень про захист інтересів держави, а також законних інтересів та прав громадян, у вирішенні завдань кримінального судочинства (ст.2 КПК України), оперативно-розшукової діяльності (ст.1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»), у сприянні досягненню мети боротьби з організованою злочинністю (ст.ст.2, 3 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю») і в подальшому дасть змогу надати науково-практичні рекомендації щодо підвищення ефективності розкриття і розслідування злочинів даної категорії та профілактики їх скоєння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистика МВС України: Стан та структура злочинності в Україні (2008–2009 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/233004>.

2. Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція / А. Ф. Волобуєв. – Х., 1996.

3. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002) / Бахин В. П. – Киев, 2002. – 268 с.

4. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Белкин Р. С. – 2-е изд. доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України : від 23.12.2005 р., № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/5FFD45F1AD236680882571090062EBFF?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=5FFD45F1AD236680882571090062EBFF&Count=500&.

6. Криміналістика : підручник [для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти] / Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Ін Юре, 2001. – 684 с.

7. Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник / М. І. Скригонюк. – К. : Атіка, 2005. – 496 с.
8. Кримінальний кодекс України – К. : Парламентське вид-во, 2009.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху» : від 10.10.2001 р., № 1306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1306-2001-%EF>.
10. Свидлов Н. М. Кваліфікація угонів транспортних средств / Свидлов Н. М., Сенцов А. С. – Волгоград, 1988. – С. 4.
11. Іванов Ю. Ф. Незаконне заволодіння транспортним засобом: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти : практич. посіб. / Іванов Ю. Ф. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – 108 с.
12. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08>.
13. Засоби транспортні дорожні. Експлуатаційні вимоги безпеки до технічного стану та методи контролю: ДСТУ 3649-97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vzjatkamnet.at.ua/load/dstu_3649_97_sredstva_transportnye_dorozhnye/1-1-0-65.
14. Криміналістика : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Ін Юре, 2004. – 728 с.

Бояренко А. Ю. Способи скоєння незаконного заволодіння транспортними засобами / А. Ю. Бояренко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 116–120 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11bajtz.pdf>

Розглянуто способи незаконного заволодіння транспортними засобами, показано місце способу скоєння злочину в кримінологічній характеристиці злочину; проаналізовано та виокремлено визначені Пленумом Верховного Суду України способи скоєння незаконного заволодіння транспортними засобами; розглянуті сучасні нормативно-правові акти, які визначають поняття транспортного засобу; запропонована нова класифікація способів незаконного заволодіння транспортними засобами.

Бояренко А.Ю. Способи совершения незаконного завладения транспортными средствами

Рассмотрены способы незаконного завладения транспортными средствами, показано место способа совершения преступления в криминологической характеристике преступления; проанализированы и выделены определенные Пленумом Верховного Суда Украины способы совершения незаконного завладения транспортными средствами; рассмотрены современные нормативно-правовые акты, которые определяют понятие транспортного средства; предложена новая классификация способов незаконного завладения транспортными средствами.

Boyarenko A.JU. Methods of Illegal Pernancy by Transport Vehicles

The methods of illegal pernancy are considered by transport vehicles, the place of method of commission of crime is shown at criminology description of crime; it is analyzed and distinguished certain Plenum of Supreme Court of Ukraine methods of illegal pernancy transport vehicles; modern normatively-legal acts that determine the concept of transport vehicle are considered; new classification of methods of illegal pernancy is offered by transport vehicles.